

Seleucia

Sayı VIII - 2018



Olba Kazısı Serisi

Seleucia VIII

Olba Kazısı Serisi

Seleucia editörler kurulu, destekleri için Mimar Burak Yazıcı'ya (ARCLAND Mimarlık Mühendislik Danışmanlık Sanayi Tic. Ltd. Şti) şükranlarını sunar.

The Editorial Board of *Seleucia* expresses their gratitude for the support of the Architect Burak Yazıcı, owner of the Arcland Architecture.

Seleucia VIII

Olba Kazısı Serisi

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Nisan - Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. *Seleucia* Dergisi, Sayı VI - 2016'dan itibaren ULAKBİM'de taranmaktadır. Yollanan alışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia, uluslararası hakemli dergidir ve her yıl Nisan - Mayıs ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, 7. sayfada belirtilen yazım kurallarına uygunsa yayınlanır, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını *Seleucia* yayınına devretmiş sayılır. *Seleucia* kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia Dergisi, Sayı VI - 2016'dan itibaren ULAKBİM'de taranmaktadır.

Editörler

Emel Erten
Diane Favro
Fikret K. Yegül
Murat Özyıldırım
Tuna Akçay

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Halit Çal
Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken
Prof. Dr. Efrumiye Ertekin
Prof. Dr. Emel Erten
Prof. Dr. Diane Favro
Prof. Dr. Turhan Kaçar
Prof. Dr. Sedef Çokay-Kepçe
Prof. Dr. Gülgün Köroğlu
Prof. Dr. Erendiz Özbayoğlu
Prof. Dr. Aygül Süel
Prof. Dr. Harun Taşkırın
Prof. Dr. Fikret K. Yegül
Doç. Dr. Sema Sandalcı
Doç. Dr. Hacer Sibel Ünalın
Dr. Öğr. Üyesi Figen Çevirici-Coşkun
Dr. Öğr. Üyesi Merih Ereğ
Dr. Öğr. Üyesi. Deniz Kaplan
Dr. Öğr. Üyesi Fikret Özbay
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat Özgen
Dr. Öğr. Üyesi Dr. Muammer Ulutürk
Öğr. Gör. Dr. Tuna Akçay
Dr. Vujadin Ivanisevic

Seleucia
Olba Kazısı Serisi VIII
Sayı: 8

ISSN: 2148-4120

Kapak Tasarım

Tuna Akçay

Yazışma Adresi

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım
Mersin Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, 33343,
Mersin - Türkiye
Tel: 00 90 324 361 00 01 - 4735
E – posta: muratozyildirim@mersin.edu.tr

Adres

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 52
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02
www.homerbooks.com
e-mail: homer@homerbooks.com

Baskı

Dijital Düşler Basım San. Ve Tic. A.Ş.
Nato Cad. Çınarlı Sok. No: 17
34418 Seyrantepe/Kağıthane
0212 279 64 44
Sertifika No: 12922

Dağıtım

Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Yeni Çarşı Caddesi, No: 52
Galatasaray, Beyoğlu, 34433, İstanbul
Tel: 0212 249 59 02

Seleucia | Sayı 8 | Nisan - Mayıs 2018

Obelisk Bones

Dikilitaş Kemikleri

Diane Favro

11

Hadrianus ve Sardes Artemis Tapınağı:

Hadrianus Sardes'e Geldi mi, Eğer

Geldiyse...

Did Hadrian Visit Sardis? And if he did...

Fikret Yegül

27

Olba Akropolis Kazılarında Yeni Babil

Damga Mührü

A Neo-Babylonian Stamp Seal from the

Excavations of the Acropolis of Olba

Emel Erten

49

Eski Anadolu Toplumlarında Köpek

Dog in the Early Societies of Anatolia

Fikret Özbay

69

Olba'daki Ok Uçları Işığında Kentteki Askeri

Hareketlilik Hakkında Düşünceler

Thoughts on Military Activity in Olba in Light

of Arrowheads

Tuna Akçay

91

Iğdır'da Bir Orta Tunç Çağı Kompleksi

Aşağı Erhacı Yerleşimi ve Kalesi

A Middle Bronze Age Complex in Iğdır: Aşağı

Erhacı Settlement And Castle

Ayhan Yardımcıel

123

Olba Kazıları Cam Kandil Buluntuları

Glass Lamps from Olba Excavations

Emel Erten – Emine Akkuş Koçak

139

Olba Manastırı Kuzey Kilisesi'nin

Değerlendirilmesi

Evaluation of the Results of the Excavations at

the Northern Church of the Monastery of Olba

Murat Özyıldırım - Yavuz Yeğın

165

Tarsus'tan Yeni Bir Hamam: Tarsus'un Roma

İmparatorluk Dönemi Kentsel Dokusuna ve

Kydnos'un Rotasına İlişkin Yeni Görüşler

A Newly-Discovered Bath Building at Tarsus:

Views on the Urban Texture of Tarsus and

the Flow of Kydnos River During the Roman

Imperial Period

Deniz Kaplan

191

Yeni Bulgular Işığında Urfa'da Neolitik

Dönem

The Neolithic Period in and around Urfa in the

Light of New Findings

Bahattin Çelik-Kaya Tolon

211

Yukarı Dicle Havzası'nda Bir Yeni Asur

Yerleşimi: Aşağı Salat

Aşağı Salat: A Neo-Assyrian Settlement in the

Upper Tigris Region

S. Yücel Şenyurt - Atakan Akçay - İlkey Aklan

233

Bir Grup Geç Roma Sikkesi Işığında Parion

Yamaç Hamamının Son Kullanım Evresi

Hakkında Görüşler

Some Considerations Regarding Final Use of

Parion Slope Bath in the Light of A Group of

Late Roman Coins

Vedat Keleş - Ersin Çelikbaş - Kasım Oyarçın

269

Kitap Tanıtımı

Book Review

Apollodoros Bibliotheka: Yunan Mitolojisi

Hüseyin Üreten

305

Ankara

Yavuz Yeğın

311

Totenkult

Tuna Akçay

317

Suriye, Filistin Ve Batı Arabistan Eski

Eserleri

Murat Özyıldırım

323

PRAEFATIO

Seleucia dergisinin sekizinci sayısını sizlere sunarken, bu yıl da yazarlarımızın değerli katkılarıyla ve zengin bir içerikle sizlere ulaşmayı amaçlamaktayız. Olba'dan gelen yeni bulgularımızı sizlerle paylaşmakta; çeşitli arkeolojik konulara yeni yaklaşım ve yorumlar getiren çalışmaları sunmaktayız.

Hadrianus'un Küçük Asya ziyaretinde geçmişin parlak başkenti Sardes'e uğrayıp uğramadığını merak ediyorsanız ya da Romalıların dev dikilitaşları Mısır'dan koparıp, imparatorluğun başkentlerine nasıl taşıdıklarını bilmek istiyorsanız; Tarsus'ta daha önce bilinmeyen bir Roma hamamı daha mı keşfedildi dersiniz ya da Parion Hamamı'nın son kullanım evresi konusunda sikkeler ışığında bilgilenmek istiyorsanız, eski Anadolu toplumunda köpeğin nasıl bir rolü olduğunu arkeolojik verilerle görmek sizce ilginçse o zaman Seleucia'nın bu sayısını okumalısınız. Orta Tunç Çağı'nın Aras Boyalıları Kültürü veya Diyarbakır Aşağı Salat Kazıları konusundaki çalışmalar ilginizi çekmekteyse ya da Urfa çevresindeki Neolitik Çağ sizce ilgi çekiciyse, doğru kaynak seçmiş bulunmaktasınız.

Olba'da Akhaemenid Dönem öncesinde Yeni Babil varlığını düşündüren bir arkeolojik veri isterseniz, 2017 kazılarında akropoliste ele geçen kalsedon damga mühür ilginizi çekecektir. Kentteki Geç Antik Dönem'i yansıtan manastır kazılarında 2017'de büyük ölçüde açığa çıkarılan Kuzey Kilisesi'nin mimari ayrıntıları; bu kilisenin de içinde bulunduğu yapıların aydınlatılmasında kullanılan cam kandillerin tipolojisi ya da Olba kazılarında bulunan ok uçları bağlamında kentteki askeri hareketlilik ile ilgili bilgilenmek için yine dergimizin bu sayısına bakmalısınız.

Yukarıda belirtilen çalışmaların yanısıra kitap tanıtımlarıyla da içeriği zenginleşen Seleucia'nın yayına hazırlanması aşamasında emeği geçen yazarlarımıza, Homer Kitabevi'ne ve Ayşen Boylu'ya; çalışmalarımızda sabırla bize eşlik eden Sinan Turan'a şükranlarımızı sunarız.

Editörler:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret K. Yegül

Prof. Dr. Emel Erten

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

PREFACE

While presenting the eighth volume of Seleucia, we hope to reach you with a rich content by the contribution of our writers. We are pleased to share our interpretations on the latest finds from Olba excavations as well as many other archaeological articles with interesting approaches.

If you are anxious to know if Hadrian visited Sardis during his travel in Asia Minor or how Romans carried huge obelisks from Egypt to the capitals of the Empire; if you want to know about the possibility of a newly-discovered bath building in Tarsus or the last phase of use of the bath at Parion; if you are interested in the role of the dogs in ancient Anatolia, you should see this issue of Seleucia. If you want to be informed about the archaeological evidence for Middle Bronze Age Aras Culture or the excavations of Aşağı Salat at Diyarbakır and the Neolithic Age of Urfa Region, this issue of Seleucia will be the right choice.

We are sure, you will be interested in the Neo-Babylonian chalcedony stamp seal found during the excavations of Olba in 2017. For being aware of the architectural details of the “Northern Church” within the monastery of Olba and for the typology of the glass lamps used for the illumination of the Late Antique interiors (including the Northern Church) in Olba as well as the military activity in Olba in light of arrow heads discovered at the site, you should refer to this issue.

In addition to the articles on above-mentioned topics, Seleucia contains a number of book reviews that will inform the readers on various valuable archaeological publications. We wish to thank our contributors for sharing their studies with us and Ayşen Boylu, owner of Homer Books for her help and support as well as Sinan Turan for his patience and assistance during process of preparation of the publication of Seleucia.

Editors:

Prof. Dr. Diane Favro

Prof. Dr. Fikret K. Yegül

Prof. Dr. Emel Erten

Öğr. Gör. Murat Özyıldırım (MA)

Dr. Tuna Akçay

Iğdır'da Bir Orta Tunç Çağı Kompleksi Aşağı Erhacı Yerleşimi ve Kalesi

Ayhan Yardimciel*

Öz

Orta Tunç Çağı, merkezi Orta Aras Havzası (Ermenistan, Nahçıvan, Kuzeybatı İran, Kars, Iğdır, Doğubayazıt) olan Aras Boyalıları Kültürü'nün ortaya çıktığı dönemdir. MÖ II. Binyılın başlarında Kura-Aras Kültürü'nün çözülmeye başlanmasıyla ortaya çıkan bu kültür, Gürcistan'dan Kuzeybatı İran'a kadar yayılmıştır. Nahçıvan, Ermenistan ve Kuzeybatı İran'ın aksine Anadolu coğrafyasında bu kültüre ait yerleşim yerinin olmayışı kültürün tanımlanması açısından büyük sıkıntıyı beraberinde getirmiştir. Bu yüzden kültür, yayla kültürü, göçebe, mobil pastoral gibi kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sorunlara ışık tutmak adına 2016 yılında, Ağrı-Iğdır Orta-Son Tunç Çağı, Aras Boyalıları Kültürü isimli yüzey araştırmasına başladık. 2016 yılında keşif amaçlı sürdürdüğümüz yüzey araştırmamız 2017 yılında sonuçlarını vermeye başlamıştır. Iğdır'ın 5 km. güneyinde ve Aşağı Erhacı Köyü'nün 500 m güneyinde bulunan Kızıltepeler mevkiinde sürdürdüğümüz araştırmalar, kültür açısından birçok bilgi sunmuştur. Kayalık tepenin güney eteğinde Türkiye'deki ilk Aras Boyalıları Kültürü yerleşmesinin izlerine ulaşılmıştır. Yerleşim yeri, tepeden ovaya bir sırt gibi uzanan yükseltinin batısında 280 m ve kuzeyinde 120 m uzunluğunda ve 120 m genişliğindedir. Buradan 1982 yılında geçirilen kanal ve yol çalışmaları dolayısıyla yerleşim dört parçaya bölünmüştür. İnşaat sırasında açılan topraklardan oluşan yığıntılar içerisinde bol miktarda ve genellikle geometrik bezemeli monokrom Aras boyalıları ve yine Orta Tunç Çağı için karakteristik olan siyah açkılı tarak bezemeli keramik parçaları bulunmuştur. Devam eden çalışmalarda tepenin üzerinde bu dönem ile ilişkili olduğunu düşündüğü-

* Dr. Öğr. Üyesi Ayhan Yardimciel, Kafkas Üniversitesi, Sarıkamış Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği Bölümü, Kars. E – Posta: ayhanyardimciel@gmail.com.
Hakeme Gönderilme Tarihi: 06 Mart 2018 ve Kabul Tarihi: 20 Mayıs 2018.

müz bir kalenin izlerine rastlanmıştır. Kaledeki kromlek tarzı mezarlarda yapılan kaçak kazılarla alakalı olarak mezar etrafında monokrom Aras boyalı örnekleri tespit edilmiştir. Erhacı Orta Tunç Çağı kompleksi olarak tanımladığımız arkeolojik merkez, kültür için önemli bilgiler sunmakla birlikte hedeflediğimiz yerleşim stratejisi ve tipolojisi bağlamında yapılacak yeni çalışmaların da önünü açmıştır. Iğdır ilinin iklimsel koşullarının ve Doğubayazıt üzerinden İran ve Van ile olan bağlantılarının kültür taşıyıcıları için yerleşim noktasında belirleyici olduğu düşünülmektedir. Bu çalışma ile Türkiye’de ilk kez tespit edilmiş olan Aras Boyalıları Kültürü’ne ait bir yerleşim yerinin ve kalenin tanıtımı yapılacaktır.

A Middle Bronze Age Complex in Iğdır: Aşağı Erhacı Settlement And Castle

Abstract

Middle Bronze Age is the time when the culture determined by the Aras Painted Pottery was emerged in the area (Armenia, Nakhchivan, North-western Iran, Kars, Iğdır, Doğubayazıt) where Middle Aras basin was the center. This culture appeared after the decline of Kura Aras Culture by the early second millennium BC. and spread from Georgia to Northwestern Iran. In contrast to Nakhchivan, Armenia and Northwestern Iran, the lack of evidence concerning to its presence in Anatolia brought many problems in terms of making a definition to its nature. That is the reason why the terms such as “highland culture”, “nomadic”, “mobile pastoral” have been used to describe the culture. In order to shed light on this matter, a survey named as “Ağrı-Iğdır Middle-Late Bronze Age Painted Ware Culture Project” was started in 2016. After the preliminary explorations in the 2016 season, new evidence and results started to come out in 2017 season by the surveys in Kızıltepeler district, 500 m. south of Aşağı Erhacı village, just 5 km. east of Iğdır. At this location, on the slope of a rocky hill, traces of the first known culture related to the Aras painted pottery was discovered. The settlement is on ridge stretching out the plain measuring 280 m. on the west, 10 m. on the north and having a width of 120 m. After the construction work carried out for a modern channel and a road in 1982, the area of the settlement was divided into four sections. During this construction, a number of Aras painted ware with geometric decorations and black burnished pottery with combed decoration, typical for the Middle Bronze Age were discovered. The progress of the field research reveals the traces of a castle on top of

the hill, probably related to this culture. A number of sherds belonging to the Aras painted pottery group were discovered which were probably unearthed after the illegal excavations at the kromlek burials within the castle. The Erhacı Middle Bronze Age Complex is not only important for presenting important information on Aras culture but also plays a major role for future investigations on the settlement strategies and typologies of this culture. The climatic conditions of Iğdır province and its connections with Van and Iran via Doğubayazıt is determinative in terms of cultural relations. This study will be a presentation of a recently discovered settlement center of the culture related to the Aras painted pottery.

Sunuş

2016 yılında Ağrı ve Iğdır illerinde başlattığımız arkeolojik yüzey araştırmamızın odak noktasını Aras Boyalıları Kültürü oluşturmaktadır¹. Doğubayazıt ve Iğdır, Kars ile birlikte Orta Aras Havzası'nın Anadolu paydaşlarıdır. Bununla birlikte Orta Aras Havzası coğrafi ve arkeolojik arka planı ile Doğu Anadolu Bölgesi ve aynı zamanda Kafkasya arkeolojisi içinde özel bir yere sahiptir. Ermenistan, Nahçıvan ve Kuzeybatı İran'ın da dâhil olduğu Aras Havzası'nın bu bölümü İlk Tunç Çağında Kura-Aras Kültürü ve Orta Tunç Çağında ise Aras Boyalıları Kültürü için çekirdek bölge konumundadır². Orta Tunç Çağı ile birlikte görülmeye başlanan Aras Boyalıları Kültürü'nün, yerleşim stratejisi ve tipoloji ile uyguladığı ekonomik modelden dolayı kendinden önceki Kura-Aras Kültürü ve daha geç aşamadaki Urartu Krallığı'ndan farklı bir kültür olduğu düşünülmektedir. Kura Aras Kültürü ve Urartu Krallığı ağırlıklı olarak yerleşik karaktere sahip kültürler olarak bilinmektedir. Aras Boyalıları Kültürü için ise arkeolojik veriler doğrultusunda göçebe, yarı göçebe, mobil pastoral vb. tanımlamalar kullanılarak arkeolojik çalışmalar sonucu elde edilen verilerin anlamlandırılması gayesine girilmiştir. Bu tanımlamalar ile Aras Boyalıları Kültürü olarak adlandırılan Orta Tunç Çağı Kültürü göçebe ve yayla kültürü olarak tanımlanmıştır³. Bir farklı yaklaşım İlk Tunç Çağı Kültürü'nün çözülme sebebi olarak, artan hayvan sürüleri ve meydana gelen otlak sıkıntısından dolayı grupların

1 Bu çalışma Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 28.04.2017 tarih ve 86746 sayılı İzni, Kafkas Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'nün 2017-SB-20 numaralı projesinin maddi katkısı ile gerçekleştirilmiştir.

2 Yardımcıel 2015, 198.

3 Özfirat 2001, 16.

yer değiştirdiğini öne sürmektedir⁴. Kültüre ait yerleşim yerlerinin tespit edilememiş olması ve arkeolojik maddi kültür kalıntılarının daha çok yüksek rakımlı alanlarda ele geçirilmesi, kurgulanan bu göçebe tanımlanmasının dayanak noktalarını oluşturmaktadır.

Van Gölü Havzası ile kısmen Aras Havzası'nda yapılan höyük kazılarında Orta Tunç Çağı Kültürü'ne ait arkeolojik verinin oldukça zayıf karakterli olması ve tabakaya bağlı olmaması da bilinen önemli bir problemdir⁵. Bu veriler ışığında benimsenen kurgu, Orta Tunç Çağı Aras Boyalıları Kültürü'nün Anadolu'da kalan kısmı için oluşturulmuştur. Durumu daha belirgin kılmak adına, Kafkasya coğrafyası içinde kuzeyden güneye doğru akan Arpaçay (Akhuriyan) Nehri'nin batıdan doğuya doğru akan Aras Nehri ile birleştiği noktayı temel alarak bir değerlendirme yapabiliriz. Buna göre; Arpaçay Nehri'nin doğusunda bulunan Aras Nehri'nin kuzey ve güney kıyıları, Arpaçay Nehri'nin batı yakasındaki kıyılarına göre arkeolojik açıdan daha zengindir. şÖyle ki Nahçıvan ve Ermenistan bölgelerinde Orta Tunç Çağı, höyüklerde hatırı sayılır bir tabaka ile temsil edilmektedir⁶. Ermenistan'da bazı ovaların ıssızlaşmasına raęmen⁷, Nahçıvan Bölgesi'nde dağ eteği yerleşmeler, nekropol alanları ve dağ kaleleri ile kültür kendisini coğrafyanın her ünitesinde temsil ettirmiş durumdadır⁸. Bir anahtar yerleşme yeri olan Nahçıvan'daki II. Kültepe Höyüğü'nde yapılan araştırmalar bu dönemde kentlerin imar edildiğini ortaya koymaktadır. II. Kültepe gibi kentlerin ticari ve sanatsal faaliyetleri dışında birer idari merkez olabilecekleri de düşünölmektedir⁹. Orta Aras Havzası'nın önemli iki su kaynağı olan Arpaçay ve Aras nehirleri bağlı kolları ile birlikte bölgenin tamamına entegre iken, bölge kültürlerinin yerleşim stratejilerini bu nehirlerin doğu-batı veya kuzey-güneyine göre kurgulayamayacağı açıktır. Dolayısıyla yapılan değerlendirmelerin gerçekte araştırma eksikliğine bağlı olduğu görölmektedir. Bu coğrafyanın bir bütün olarak değerlendirilmesi daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilir.

Nehirler endeksli ortaya koyduğumuz kültürün yayılım alanındaki farklı yerleşim modellemesinin çözümlü için sürdürdüğümüz bu arkeolojik araştırmalar ile 2017 yılında önemli bilgilere ulaşılmıştır. Bu çalışmanın konusu bölgeler arası farklılığa neden olacak yanlış değerlendirmeleri, ilk

4 Smith 2009, 27.

5 Sevin-Kavaklı-Özfırat 1999, 141; Sevin- Özfırat 2000 172; Tarhan- Sevin 1993, 411.

6 Belli-Başalıyev 2001, 14-17; Piliposyan 2014, 43-44.

7 Badalyan-Smith-Khatchadourian 2010, 264.

8 Bakhshaliyev-Marro 2009, 19-20.

9 Başalıyev 1997, 29.

defa tespit edilen bu Orta Tunç Çağı kompleksini, göçebelik, yerleşim stratejisi ve tipolojisi ile ekonomik model temelinde açıklama üzerine kurgulanmıştır.

Aşağı Erhacı Yerleşmesi

Aşağı Erhacı Köyü, Iğdır'ın 5 km. güneyinde bulunmaktadır. Kızılkayalıklar (Gevre) olarak bilinen bölge ise köyün 500 m. güneyinde bulunmaktadır. Aşağı Erhacı Yerleşimi olarak adlandırdığımız arkeolojik merkez, söz konusu kayalıkların hemen batısındadır. Genel olarak Kızılkayalıklar'ın da içinde yer aldığı Gevre Bölgesi'nin kuzeyinde Aşağı Erhacı Köyü, doğusunda Ağrı Dağı'nın lav akıntıları, batısında Aşağı Erhacı Yerleşmesi ve güneyinde ise Iğdır Ovası bulunmaktadır (Lev 1). Yerleşim merkezinin, Kızılkayalıkların batısında bir burun gibi ovaya uzanan alçak yükseltinin güneyinde, doğu-batı doğrultulu 280 m. ve aynı tepenin kuzeyinde ise kuzey-güney doğrultulu 120 m. devam ettiği anlaşılmıştır (Lev 2). Yerleşim yerinin genişliği ise 120 m. civarındadır. Araştırmalarımız sonucunda 1980'li yılların başında yerleşim yerinden bir su kanalının geçirildiği, akabinde ise bir asfalt ve stabilize yol inşasının yapıldığı anlaşılmıştır (Lev 3). Bu imar faaliyetleri ile yerleşim 4 parçaya ayrılmıştır. Yerleşim yerinin tabaka verip vermediği anlaşılamadığı için höyük isimlendirmesi yerine yerleşim yeri olarak tanımlanması uygun görülmüştür. Yerleşim yerine ait keramikler kanal açımı sırasında çıkarılan tepelenmiş topraklar etrafında yoğun olarak tespit edilmiştir. Bu toprak yığınlarının uzunluğu 0,5 km'ye yaklaşırsa da, bununun 262 m'lik kısmında keramik buluntusu gözlemlenmektedir.

Merkez, Türkiye sınırları içinde Orta Tunç Çağı Aras Boyalıları Kültürü için ilk yerleşim yeri olarak kayıt altına alınmıştır. Çok yoğun miktarda monokrom ve geometrik bezemeli Aras boyalıları keramik örneklerine¹⁰ ulaşılmıştır (Lev 4). Merkezdeki keramik verisinin % 96'sı Orta Tunç Çağı monokrom Aras boyalılarından oluşmaktadır. İlk Tunç Çağı'na ilişkin tek bir keramik verisine ulaşılammışken, Erken Demir Çağı'na ait keramik verisi % 3-4 oranındadır. Bu keramik verisi de İran kökenli gri mal grubuna aittir. Merkezin Ağrı Dağı geçiş güzergâhında olması İran ile ilişkisini açıklamaya yeterlidir.

Orta Tunç Çağı'na ait ve aynı zamanda ova düzeyinde bir yerleşim yerinin ilk kez tespit edilmiş olması önemli bir sorunun çözümünü ara-

10 Yardimciel 2016, 62.

lamış olsa da, merkezde Aras Boyalıları Kültürü'ne ait sadece monokrom ve geometrik bezemeli keramik parçalarının bulunması, beraberinde yeni sorunlar da getirmiştir. Bilindiği üzere, Aras Boyalıları Kültürü'nün keramik repertuarı oldukça geniştir. Siyah açkılı baskı tarak bezemeliler, monokrom ve polikromlar olmak üzere üç ana mal grubu bilinmektedir. Monokrom ve polikromlar ise kendi içinde geometrik bezemeliler, hayvan bezemeliler ve karışık bezemeliler olarak üç alt gruba ayrılmaktadır. Ancak bulduğumuz merkezde sadece monokrom ve geometrik bezemeli keramik parçalarına ulaşılmıştır. Bu durumda önemli olan nokta tarihlenenin doğru yapılmasıdır. Bu keramik silsilesi içinde keramik gruplarının hangi döneme tarihleneceği kendi başına bir sorun oluşturmaktadır. Keza kültürün 1000 yıla yakın bir süre devam ettiği düşünülürse bu keramiklerin de kendi içinde farklılaşp geliştiği düşünülmelidir. Monokrom ve geometrik bezemeli Aras boyalıları ile birlikte bulunan Orta Tunç Çağı'na ait olan siyah açkılı baskı tarak bezemeli mal grubu en azından bu iki keramik grubunun çağdaş olduğunu göstermektedir.

2017 yılı çalışmalarında bu iki keramik grubunun bir arada tespit edildiği diğer iki merkezimiz Bardaklı Arkeolojik Merkezi ile Yaygın-yurt Nekropol Alanı'dır (Lev 5). Orta Tunç Çağı'nın erken evreleri için bu iki mal grubu paranın iki yüzü gibidirler. Aras boyalıları ile siyah açkılı baskı tarak bezemeli grup aynı döneme tarihlenebilir. Bir başka problem merkezin ilgili kültür taşıyıcıları tarafından nasıl kullanıldığı ve bu merkezde nasıl bir yerleşim tipolojisi ve stratejisinin uygulandığı noktasındadır. Aşağı Erhacı Yerleşmesi olarak adlandırdığımız bu arkeolojik merkez için ortaya koyduğumuz görüş ve yorumlar, merkezden elde edilen keramik buluntularına dayanmaktadır. Ancak daha somut bilgilere ulaşmak adına 2018 yılı içinde çalışmalara devam edilecektir.

Aşağı Erhacı Kalesi

Aşağı Erhacı Yerleşmesi'nin tespitinden sonra bölgede kale ve nekropol tespitine yönelik çalışmalarımız sonucunda Kızılkayalıklar üzerinde iki kalenin tespiti yapılmıştır. Ancak bu kalelerden yalnızca yerleşme yerine yakın olanında çalışma yapılmıştır. Bu kaleye yerleşmenin 171 m. kuzey doğusundan yaklaşık 40 m. tırmanma sonucunda ulaşılmaktadır. Kale, doğu-batı doğrultulu olup giriş kapısı doğusundadır. Kale kapısına ulaşan yolun diğer ucu Aşağı Erhacı Yerleşmesi'ne ulaşmaktadır (Lev 6). Giriş kapısının sağ ve solunda bulunan savunma duvarları sırasıyla 35 ve 30 m. uzunluğunda 2,5 m. genişliğindedir. Kale inşasında kullanılan taşlar

iri andezit taşlardır. Bu taşlar, Tunç Çağı teknolojisi ile kolay işlenebilen taşlardır. Dolayısıyla duvar kalınlığı fazla tutularak, oluşabilecek savunma zafiyetinin önüne geçilmek istenmiştir (Lev 7). Kalenin güney savunma duvarları yaklaşık 120 m. kuzey savunma duvarları ise 65 m. uzunluğundadır. Bunun dışında kalan bölümler ekli plandan da anlaşılacağı üzere uçurum ile çevrili olup, doğal bir korunma oluşturmuştur. Orta Tunç Çağı'nın bu tipolojideki kompleks merkezlerinin Nahçıvan Bölgesi'nde oldukça çok sayıda örnekleri bulunmaktadır¹¹. Nahçıvan Bölgesi'nde surlarla çevrili şehirlere rastlamak da mümkündür¹². Kalenin orta kısımlarındaki yükselti sitadel görüntüsü vermektedir. (Lev 8). Bu sitadel olarak düşündüğümüz yükseltiye ise tıraşlanmış taşlarla yapılmış bir merdivenden çıkılmaktadır. Merdiven paralelinde bir koridorun izi tespit edilmiştir. Kale genelinde bulunan kayalıklarda hilal formunda boşluklar tespit edilmiştir. (Lev 9). Hilal formlu boşlukların aslında taş işleme alanları olduğu anlaşılmıştır. Bu alanlardan daire formunda taşlar kesilerek çıkarılmıştır. (Lev 10). Bu işlemin hangi dönemde olduğu anlaşılamadığı gibi, çıkarılan taşların hangi amaçla kullanıldıkları da anlaşılamamıştır. Benzer taş işçiliği kalenin birçok yerinde bulunmaktadır. Daha çok libasyon amaçlı yapıldıklarını düşündüğümüz kaya oyuklarının doğrudan libasyon ile mi yoksa bu taş çıkarma işleminin yarım kalan bir süreci ile mi alakalı olduğu da anlaşılamamıştır.

Kale içinde 5, kale giriş kapısının hemen kuzeyinde de 1 tane olmak üzere yığma taş mezar formunda kromlek ve kurgan karışımı mezar tespit edilmiştir. Bunlardan kale giriş kapısının kuzeyindeki kaçak kazı ile tahrip edilmiş, mezar etrafına saçılan keramiklerde monokrom Aras boyalı örnekleri tespit edilmiştir. Kalede uygulanan işçilik ve keramik verisine bakıldığında kalenin Orta Tunç Çağı Aras Boyalıları Kültürü döneminde kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

İnsanın yerleşik yaşama geçmesiyle beraber göçebeliğin hiçbir zaman tamamen kaybolmadığı görülmektedir. Bunun başlıca belirleyici etkeni şüphesiz ilgili coğrafyadır. Orta Aras Havzası işte bu coğrafyalardan biri olup, bölgede halen bile *transhümanist* gruplarca coğrafya temelli ekonomik model çerçevesinde yaşam idame ettirilmektedir. Tarımın sınırlı

11 Belli-Bahşaliyev 2001, 27-28.

12 Aşurov-İşiyeva 2013, 65.

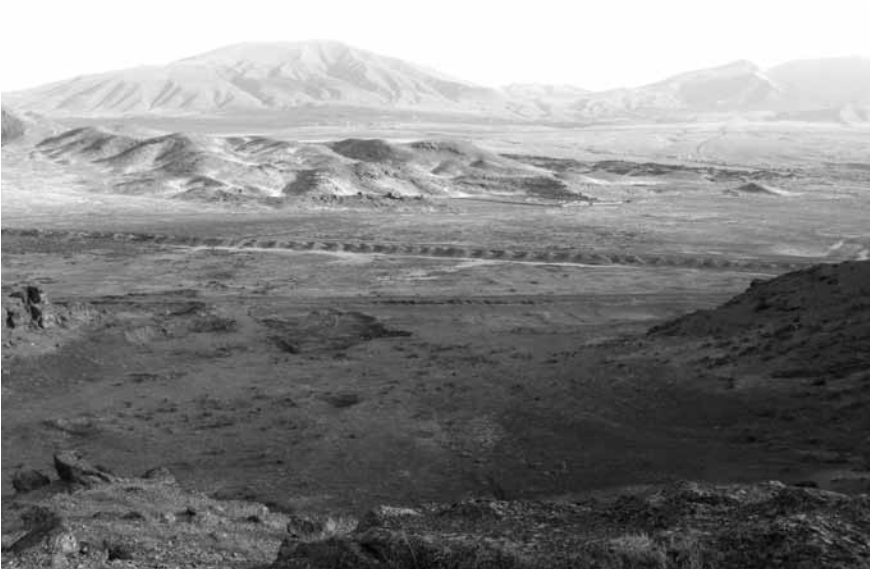
olduğu bu tür coğrafyalarda hayvancılığa bağlı gelişen ekonomik model kapsamında bir yerleşim yerine bağlı kısmi göçebelik uygulanmaktadır. Erhacı Yerleşimi ve Kalesi olarak adlandırdığımız Orta Tunç Çağı'na ait arkeolojik kompleks bu yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmiş, Orta Tunç Çağı Aras Boyalıları Kültürü dönemine tarihlenmişse de benimsenen ekonomik model çerçevesinde yerleşim yerinin tipolojisi hakkında bilgi edinilememiştir. Konum, coğrafya ve keramik tipolojisinden daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulduğundan, öncelikle bölgede jeoradar çalışmasının yapılması planlanmaktadır. Yerleşim yerinin olup olmaması bilgisine ulaştıktan sonra buranın *transhümanist* ya da *nomadik* grupların hangisi tarafından kullanıldığı anlaşılacaktır. Keza *Transhümanist* gruplar bir yerleşim yerine bağlı bir yaşam modeli benimsemişken *nomadik* gruplar sürekli göç halinde olmuşlardır. Dolayısıyla kamp yeri şeklindeki yerleşim tipolojilerinin mimari yönü zayıftır¹³. Bunun dışında keramik buluntular içinde bulunabilecek organik yapılar aracılığı ile C14 tarihlemesi yoluna gidilerek tarihlenen daha sağlıklı yapılması da planlanmaktadır. Merkezden elde edilecek her türlü bilgi ve verinin ilk olmasını göz önünde bulundurulacak olursak yeni merkezlerin bulunması ve bunların tanımlanması noktasında yeni stratejiler ortaya konacaktır.

Orta Tunç Çağı'na tarihlenen Aşağı Erhacı Yerleşmesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nde kazısı yapılmış höyüklerin İlk Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı arasındaki yaklaşık 1000 yıllık ıssızlığını çözüme kavuşturmuş değildir. Ancak bu yerleşmede yapılacak arkeolojik bir kazı, sorunun çözümü için ipuçları verebilir. Benzer yerleşim yerlerinin bulunması ise MÖ II. Binyıl ile birlikte başlayan bu Orta Tunç Çağı Kültürü'nün yerleşim stratejisini ortaya koyacaktır. Keza höyük tarzı dikey yerleşme yerine, kültür taşıyıcılarının yatay yerleşme modelini benimsemiş olmaları olasıdır.

13 Baysal 2012, 259-261.



Levha 1.



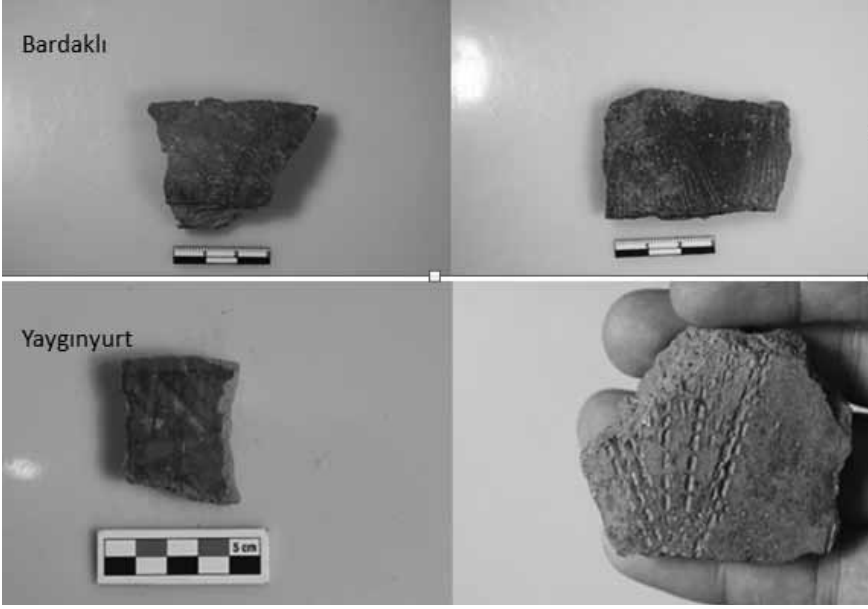
Levha 2.



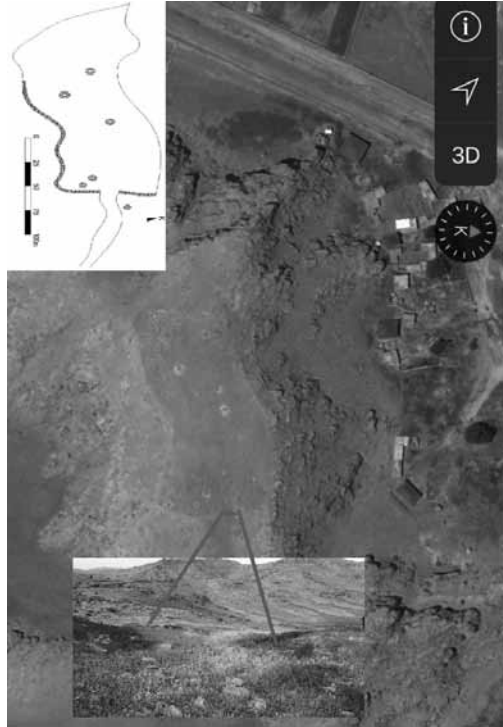
Levha 3.



Levha 4.



Levha 5.



Levha 6.



Levha 7.



Levha 8.



Levha 9.



Levha 10.

Kaynakça

Aşurov-Əliyeva 2013

Aşurov, S., Əliyeva, F., "Naxçıvan'ın Tunc Dövrü Yaşayış Məskənlərinin Tikinti və Məməarlıq Xüsusiyyətləri", Naxçıvan: İlkın Şəhər və Duzdağ 27-28 İyul 2012-ci ildə keçirilmiş beynəlxalq simpoziumun materialları, Naxçıvan, s. 61-66.

Badalyan-Smith-Khatchadourian 2010

Badalyan, R. S., Smith, A. T., Khatchadourian, L. "Project ArAGATS: 10 Years of Investigations Into Bronze and Iron Age Sites in the Tsaghkahovit Plain, Republic of Armenia, TÜBA-AR 13, s. 263-276.

Bahşaliyev 1997

Bahşaliyev, V., Nahçıvan Arkeolojisi, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Bahşaliyev-Marro 2009

Bahşaliyev, V., Catherine, M., The Archaeology of Nakhichevan: Ten Years of New Discoveries, Ege Yayınları, İstanbul.

Baysal 2012

Baysal, A., "Doğu Anadolu Bölgesi'nde Göçebelik ve Yaylacılık Kültürü (M.Ö. II. Binyıl): Veriler Işığında Yeni Düşünceler" U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 13, Sayı 23, 2012/2, s. 255-268.

Belli-Bahşaliyev 2001

Belli, O., Bahşaliyev, V., Nahçıvan Bölgesi'nde Orta ve Son Tunç Çağı Boya Bezemeli Çanak Çömlek Kültürü, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Özfirat 2001

Özfirat, A., Doğu Anadolu Yayla Kültürleri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Özfirat 2014

Özfirat, A., "Bozkurt Kurgan Nekropolü Kazısı", Mustafa Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Kazı ve Araştırmaları, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayın No: 1. (ed. Aynur Özfirat, Nilgün Coşkun), Hatay, s. 45-70.

Piliposyan 2014

Piliposyan, A., "Excavations at Metsamor", International Conference Problems of Early Metal Age Archaeology of Caucasus and Anatolia, Tbilisi, s. 19-23.

Sevin- Kavaklı-Özfirat 1999

Sevin, V., Kavaklı, E., Özfirat, A., "Karagündüz Höyüğü 1998 Yılı

Kazıları”, 21. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları Yayın No: 2344/1 Ankara, s. 409-420.

Sevin-Özfirat 2000

Sevin, V., Özfirat, A., “Van Karagündüz Kazıları”, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi 1932-1999, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Yayın No: 4242, İstanbul, s. 168-174.

Smith 2009

Smith, A. T., The Archaeology and Geography of Ancient Transcaucasian Societies Volume 1: The Foundations of Research and Regional Survey in the Tsaghkahovit Plain, Armenia, The University of Chicago Oriental Institute Publications Volume 134, chapter 3, s. 21-32.

Tarhan-Sevin 1993

Tarhan, M. T., Sevin, V., “Van Kalesi ve Eski Van Şehri Kazıları, 1991”, 14. Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s. 407-429.

Yardimciel 2015

Yardimciel, A., “Aras Boyalılarının İşlevselliği” Seleucia ad Calycadnum Dergisi V, İstanbul, s. 197-206.

Yardimciel 2016

Yardimciel, A., “Orta Aras Havzası’nda Monokrom Boyalı Çanak Çömlekler” I. Uluslararası Ani-Kars Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Belli Eğitim Kültür Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi Yayını No: 5, İstanbul, s. 59-65.

